

PRIKAZI

Christopher Prinz COHABITING, MARRIED, OR SINGLE

IIASA, Avebury, 1995, pp 204

Tematski sadržaj studije izražen je već u samom njenom podnaslovu koji glasi "Prikaz, analiza i modeliranje novih životnih stilova u evropskim društvima u promeni".

Reč je, zapravo, o istraživačkom projektu koji je sproveo Medjunarodni institut za primenjenu analizu sa sedištem u Laksenbergu (Austrija). U fokusu ove knjige je koncept "unije" umesto klasičnog bračnog statusa, pod kojim se podrazumevaju raznovrsne partnerske veze u kojima mogu učestvovati i samci (celibateri), zatim lica u braku ili vanbračnim zajednicama, poznatijim kao kohabitacije ili konsenzualne zajednice. Studija se zasniva na sekundarnoj analizi dva projekta. Prvi je medjunarodni komparativni projekat, pod naslovom "Društvena zaštita, porodica i domaćinstva u populacijama koje stare", a drugi je projekat Švedske statističke službe, u kome su prikupljeni i analizirani podaci o postojanju, formiranju, i rastakanju konsenzualnih zajednica, za koji autor ove studije tvrdi da predstavlja najpotpuniju studiju o ovim zajednicama.

Iskustvena evidencija koja se ovde prezentira i analizira odnosi se na 10 evropskih država: Austriju, Finsku, Francusku, Nemačku, Veliku Britaniju, Madjarsku, Italiju, Nizozemsku, Norvešku i Švedsku. Tipovi partnerskih ili relacionih veza, kao i njihovi pojedini varijeteti, osim prostorno prikazani su i u vremenskoj dimenziji, u intervalu od 1960. do 1985.

U uvodnom delu studije autor naglašava da demografija raspolaže sa relativno malo osnovnih varijabli. Jedna od njih je i bračni status, za koji se tvrdi da kao i starost, pol i društvena klasa čini, ličnu i društvenu osobinu (Morgan, 1980). Medjutim, osnovno pitanje koje Prinz postavlja je - da li je

bračni status još uvek važan pokazatelj demografskih trendova? U vezi s tim, autor navodi da se poslednjih decenija u većini modernih evropskih društava dešavaju velike demografske promene. Sklapanje braka se odlaže, ali se istovremeno beleži pojava opadanja starosti prilikom stupanja u prvu partnersku zajednicu. Stope sklapanja prvog i svakog narednog braka značajno su opale. U velikom broju evropskih država blagostanja kohabitacija je postala uobičajena, i to posebno među mladjim ljudima. Kohabitacija se tretira ili kao uvod u brak, ili kao bekstvo iz braka (bez razvoda) ili kao potpuna alternativa braku pa čak i kao tip braka. Istovremeno, razvodi brakova i rastakanje unija u navedenom vremenskom periodu beleže izrazit porast. Udeo vanbračnih radjanja je značajno porastao, kao i udeli domaćinstava sastavljenih od jednog lica, i porodica sa jednim roditeljem.

Na drugoj strani, zapaža se jačanje nuklearne porodice, kojoj teži veći deo stanovništva, što jasno ukazuje da promene u partnerskim relacijama ne treba dovoditi u vezu sa željom da se formira porodica. Tranzicija braka koja se događa u Evropi počev od 70-ih godina (nakon marriage boom-a iz 60-ih godina) pre svega ukazuje na krizu braka kao institucije. Porodični konflikt sada se više ne događa između roditelja i dece (intergeneracijski) već unutar konjugalne dijade, ili još preciznije, unutar odnosa polova/rodova. Sukob se dešava oko uloge polova i potrebe uspostavljanja novog balansa u smislu sporazuma između polova (rodova). Naime, ravnoteža rodova u modernom postindustrijskom društvu ne može da se održava na osnovu premoderne patrijalne asimetrije položaja muškarca i žene.

Paralelno sa izmenjenim kulturnim i socijalnim ?? prilikama, primećuje se u većini evropskih zemalja neadekvatnost zakonske regulative u domenu partnerske tranzicije, imajući u vidu da se većina zakona o porodici i braku nije menjala poslednjih sto godina. Konsekventno, države nisu razvile ni odgovarajuće sisteme za beleženje i praćenje novih zajednica (u popisima i vitalnim statistikama).

I sama naučna zajednica pokazuje neprilagodjenost na ove nove obrasce partnerskog životnog stila: dok s jedne strane postoji saglasnost da su se dogodile značajne promene, još uvek nema razvijenog uniformnog metoda praćenja tih promena uključujući i "predviđjanje" promena. S druge strane, jedan deo istraživača usvaja drugačiji pristup. "Bračni status" koji je tradicionalno bio koristan koncept i varijabla, zamenjuje se savremenijim, u osnovi rezidencijalnim, konceptom "domaćinstva". Autor ove studije se zalaže za primenu komplementarnog pristupa i koncepta "unije". Kao što je

u naslovu istaknuto, unija može da obuhvati i samce, i kohabitanate i lica u klasičnom, građanskom braku (kombinuje se princip stanovanja i partnerske veze).

Sledeći važan aspekt u ovom kombinovanom sociološko-statističkom istraživanju jeste utvrđivanje razvojnog kontinuuma pojave i rasta kohabitacije u Evropi. Kako tvrdi autor, danas se sasvim jasno uočava da su trendovi u kretanju fertiliteta i mortaliteta stanovništva sličniji među državama, nego trendovi u nupcijalitetu i kohabitacijama. S obzirom na kohabitaciju kao novi stil života, Švedska je vodeća država, koju veoma blisko sledi Danska. Po izvesnim autorima (Leastheage, 1992), ostale države će, u krajnjoj liniji slediti švedski slučaj, dok prema drugima (Castiglioni, Zuana, 1992) tom trendu će se isprečiti velike kulturne razlike među državama.

U metodološkom pogledu, doprinos ove studije je u analizi različitih koncepata životnih aranžmana ("living arrangements"). U osnovi svih njih nalazi se promenjena, simetrična uloga polova odnosno rodova i u vezi s tim, izmene u državnom (zakonskom) regulisanju i zaštiti. S druge strane, u studiji je razvijena relevantna tipologija fenomena kohabitacije, koja je poslužila kao osnov za razumevanje i klasifikovanje različitih evropskih država, odnosno regiona.

Sama studija je strukturisana u pet poglavlja. U *prvom* se uvode relevantni koncepti i termini. Glavni su koncepti "bračni status" i "union status", koji se detaljno teorijski objašnjavaju i operacionalizuju. *Drugo* poglavlje je posvećeno analizi i projekciji "zakonitog bračnog statusa". Iznose se podaci i analiziraju strukture stanovništva po bračnom stanju u navedenih 10 država u periodu 1960-1985. Zatim se daju demografske razlike po bračnom statusu u odnosu na radjanje, smrtnost, migracije, sklapanje braka, razvod i udovištvo. *Treće* poglavlje predstavlja glavni deo studije. U njemu se iznosi sveobuhvatan opis i objašnjenje fenomena kohabitacije. Najpre se obrađuju konceptualna pitanja, zatim se iznose statistički podaci, a potom tumačenja uloge kohabitacije na osnovu relevantne literature. Zatim sledi deo o zakonskom regulisanju pojave i političkim rešenjima. U ovom delu se daje nova tipologija kohabitacije, kao i očekivani trend razvoja konsenzualnih zajednica u budućnosti, imajući u vidu autorov stav da će sve evropske države pre ili kasnije slediti primer Švedske i Danske. *Četvrti* odeljak bavi se analizom i projekcijom "statusa unije", pod kojim se obuhvata i klasičan bračni i vanbračni odnosno svaki partnerski status (uključiv i samce koje

imaju partnere). U poslednjem, *petom* odeljku daje se zaključak. Autor, između ostalog skreće pažnju do koje mere analize zasnovane na klasičnom "bračnom stanju" mogu odvesti ka dvosmislenim ili pogrešnim zaključcima, te daje argumente za analize i projekcije zasnovane na "unijama". Autor razvija i predlog izvođenja projekcija na osnovu "statusa unije" putem podataka koji su nekompletni ili insuficijentni.

U suštini ova studija predstavlja doprinos u razumevanju demografskog ponašanja evropskih populacija postindustrijskog, postmaterijalističkog društva. Pri tome, nije reč samo o nameri da se pronikne u dublje determinističke slojeve dugotrajnog, niskog fertiliteta, već i drugih procesa, kao što je ekscenčni mortalitet, migracije, formiranje domaćinstava različitog tipa i stepena. Uočeno je da je došlo do bitnih promena u demografskom ponašanju stanovništva u čijoj osnovi se, pored ostalog, nalazi i tranzicija braka od patrijarhalnog, klasičnog modela, ka egalitarnom. Po mišljenju Prinza, tu se radi o procesu transformacije zajednica muškarca i žene koji je ireverzibilan i neizbežan. U vezi sa ovim promenama dovode se u pitanje i dosadašnja demografska uverenja o zaštitnoj i selektivnoj funkciji braka.

Kohabitacija se eksplicitno definiše kao zajednica seksualnih partnera koji nisu venčani i dele zajedničko domaćinstvo. Kao poseban problem nameću se sledeća pitanja: utvrđivanje početka pojave i njenog definisanja sa stanovišta dužine trajanja, kao i obostrane saglasnosti partnera o njenom postojanju u sadašnjosti ili u prošlosti. Gore navedeni problemi određivanja kohabitacije, su od posebnog značaja kada se ima u vidu državna socijalna politika, recimo kod određivanja prava na naknadu nakon smrti partnera iz kohabitacije, ili u slučaju okončanja plaćanja alimentacije. S tim u vezi, u evropskim državama je učinjen i napor da se poboljša zvanično registrovanje ovih novih tipova zajednica, tako da je u popisima uvedena striktna definicija i obaveza stalnog prikupljanja podataka. Prema toj definiciji, pod kohabitacijom se smatraju zajednice u kojima partneri dele domaćinstvo i dobrovoljno daju izjavu da žive u toj zajednici. Austrija, Nemačka i Madjarska prikupljaju podatke o kohabitacijama u mikropopisima, kojima je obuhvaćeno 1% stanovništva bilo jednom godišnje ili kvartalno.

Osobine populacije sklone kohabitaciji su: mlađe stanovništvo oba pola, višeg obrazovnog nivoa (nekonvencionalna inteligencija). Postoji nekoliko tipova kohabitacija: ona funkcioniše ili kao brak na probu, ili kao uvod ili trajno bekstvo iz braka. Prema tome, brak i kohabitacija su postepeno postale dve socijalne institucije koje se ne sukobljavaju, već opstaju jedna uz drugu.

Ove promene u bračnom ponašanju izgledaju tako fundamentalne da možemo govoriti o revoluciji starog evropskog bračnog obrasca i formiranju novog "evropskog obrasca kohabitacije" (Trost, 1985, Sogner, 1986). Imajući u vidu da se ova dva tipa životnih stilova dodiruju u bitnim pretpostavkama (zajednica stanovanja, potrošnje, prokreacije i sl.) postavlja se pitanje u čemu su razlike. Neki autori smatraju da su kohabitacije metod izbora partnera koji su ekonomski nezavisni, individualisti, nekonformisti, ali koji sebi i partneru postavljaju visoke i ravnopravne zahteve. Drugi smatraju da su ove veze izrazito nestabilne, lako raskidive u kojima se teško uspostavlja ravnoteža između dve glavne želje: s jedne strane, za individualizacijom, a sa druge, za identifikacijom preko para.

U zakonskom pogledu, Prinz predlaže da se postojeći neadekvatni zakoni o braku i porodici dograde, tako da uključe i mogućnost zasnivanja kohabitacija. Da bi se takav cilj postigao, treba razmotriti tri fundamentalna pitanja: prvo, da li par koji živi u kohabitaciji treba da ima ista prava i obaveze kao i bračni par; drugo, da li brak treba stimulisati, a kohabitaciju destimulisati (ili obrnuto), ili ne treba davati prednost bilo kom tipu zajednice. Najzad, treće, da li zakon o braku treba menjati ili da li zakon o kohabitaciji treba da zameni postojeći, tradicionalni zakon o braku. Ukrštanjem različitih rešenja na gore navedena pitanja dolazi se do zakonskog okvira unutar koga se mogu grupisati svi predlozi vezani za zakonski tretman kohabitacije. Prinz navodi devet alternativnih opcija regulacije ove pojave. Ova različita rešenja podrazumevaju zadržavanje ili izmenu zakona o braku i porodici uz uvodjenje posebnih privatnih ugovora između partnera u kohabitaciji. Prilikom ustanovljenja ovih ugovora partneri se opredeljuju za koju oblast zajedničkog života žele društvenu brigu i zaštitu: potomstvo, obaveze oko zajedničkog stana ili kuće, uzajamna finansijska podrška i umirovljenje u slučaju prekida veze (usled smrti ili raskida). Dosadašnji zakoni evropskih država su jedino štitili potomstvo iz konsenzualnih zajednica i u pravima ih izjednačavali sa decom rođenom u braku.

U pogledu svoje rasprostranjenosti, uočavaju se veoma signifikantne razlike između država u pogledu starosnih obrazaca konsenzualnih zajednica. U Italiji i Mađarskoj, kohabitacije su uglavnom podjednako rasprostranjene u svim starosnim grupama, a u celini su manje popularne od klasičnog braka. U svim drugim evropskim državama, kohabitacija je veoma učestala u starosti 15-24 godine, i to kod Austrijanki 19% u uzrastu 20-24, pa do čak

93% Švedjanki u ovim zajednicama u uzrastu 15-19. Na drugoj strani u svim državama uključenim u studiju, kohabitacija je veoma retka u uzrastu od 40 godina starosti. Stabilizovanje pojave u svim uzrastima ukazuje da je tranzicija partnerstva dovršena, a da je kohabitacija prihvaćena kao tip braka.

Na kraju nekoliko reči o razvojnom kontinumu i u vezi s tim o tipologiji zajednica alternativnih braku, što je još jedan od doprinosa ove studije. Na osnovu navedene evolutivne sheme partnerskih zajednica, Prinz je izvršio klasifikaciju navedenih država. Tipologija razlikuje četiri stupnja razvitka odnosno faze bračne ili socijalne tranzicije od patrijarhata ka partnerstvu. U *prvoj* fazi, kohabitacija se pojavljuje kao devijantan fenomen, koju praktikuje mali deo populacije. Ovo su kao što je napred navedeno, visoko obrazovani slojevi, često lica koja su već bila u braku, nekonformisti koji žive u urbanim područjima. Može se reći da je protest protiv društva i njegovih autoriteta odlučujući činilac na tom stupnju. U *drugoj* fazi, kohabitacija postaje socijalno prihvaćena, kao uvod u brak. Ona funkcioniše kao brak na probu, za mlade parove, i transformiše se u brak čim se pojavi želja za začecem i radjanjem. Kohabitacija u toj fazi ima pre težnju da bude privremena nego stalna. U *trećoj* fazi, kohabitacija prerasta u alternativu braku. Ona je sada stalna alternativa, izabrana od partnera upravo zato što se razlikuje od braka, po sadržaju partnerskih odnosa. Ovo poslednje, pre svega, implicira povećanu nezavisnost i jednakost medju partnerima. U tom smislu u toj fazi partnerske tranzicije, radjanje nije više ograničeno samo na klasičan brak. I najzad, u *četvrtoj* fazi, kohabitacija postaje tip braka ili brak postaje tip kohabitacije. Tradicionalni brak nestaje, brak i kohabitacija sve više se približavaju s obzirom na način života, a prava i odgovornosti su medju partnerima podjednako rasporedjene. Kada se dospe u ovu fazu partnerska tranzicija je dovršena sa novom formom nuklearne porodice. Ovi stupnjevi ili faze se razlikuju po svojoj dužini i teško se može proceniti dinamika za svaku pojedinu državu.

Madjarska se nalazi na dnu lestvice promena u tzv. predtranzicionoj fazi. Kohabitacija se tu u potpunosti razlikuje u odnosu na druge države. Ona je rasprostranjenija medju licima sa nižim obrazovanjem, i za razliku od drugih država, u njoj učestvuju lica koja iz socio-ekonomskih razloga ne mogu da stupe u brak ili pak ne mogu da ga raskinu. Samo 13% od svih partnera u kohabitaciji čine osobe koje nisu nikad bile u braku (u drugim državama ih je 2/3). Medjutim, sadašnja ekonomska i politička situacija u Madjarskoj kao i u drugim državama centralne i istočne Evrope ne obećava da će ova

tranzicija uskoro da otpočne. Italija je tipičan primer države u prvoj fazi tranzicije partnerstva. Tu je kohabitacija još uvek devijantan fenomen, predstavljajući stil života određenih delova populacije. Najmanje je prisutna u starosnom dobu od 30-50 godina, u kome je većina populacije u klasičnom braku, a nešto je učestalija u mladjem i starijem dobu. Radjanje izvan braka je retko, što korespondira niskom udelu konsenzualnih zajednica. Porast kohabitacije se tek očekuje. U periodu 1985-1991. udeli vanbračnih radjanja su porasli sa 3 na 6%. Nemačka je sledeća na lestvici u tzv. drugoj fazi tranzicije. Kohabitacija je socijalno prihvaćena, ali samo kao uvod u brak, za mlade parove. Kad se donese odluka o radjanju, konsenzualne zajednice se transformišu u brak. U Nizozemskoj, kohabitacija je odavno prešla prag društvene prihvaćenosti preludija braku. Pojava je značajno učestalija nego u Nemačkoj, i to posebno u uzrastu 25-35 godina. Ipak, radjanje dece izvan braka raste neproporcionalno sporo, te je prosečno doba radjanja dece poraslo više nego u drugim državama. Francuska, Finska, Velika Britanija i Norveška su na stupnju gde je kohabitacija alternativa braku. Proporcije vanbračnih radjanja u starijim uzrastima su skoro podjednako visoke kao i u mladjim. Ovo se smatra posledicom veoma visoke proporcije razvedenih kohabitanata. U Norveškoj se poslednjih nekoliko godina radjanja van braka relativno povećavaju i približavaju Švedskoj. Unutar samo nekoliko godina, udeo radjanja izvan braka je porastao sa 26% (1985) na 43% (1990). Švedska je jedina država koja je 1985. prešla treći stupanj, tj. polako se približava situaciju u kojoj kohabitacija postaje tip braka. Udeo kohabitanata je veoma visok, polovina dece se radja van braka i u starosti 30 i iznad vanbračna radjanja su jednaka radjanju u braku.

U zaključku studije autor poručuje da se nada da će sprovedena demografska analiza dopunjena sociološkim objašnjenjima, pobuditi društvenu svest i pažnju, i to kako same naučne javnosti tako i praktičara, političara i zakonodavaca u cilju uspešnijeg artikulisanja potreba pluralnog društva.

Mirjana Bobić